

Môžeme byť spokojní?

Príroda južného Slovenska je ohrozená

V okolí Štúrova na južnom Slovensku je z prírodovedného hľadiska mnoho zaujímavých miest. Nájde tu Kamenínske slanisko - najsevernejší výbežok maďarskej pusty, piesčiny so špecifickým spoločenstvom topoľa bieleho a borievky obyčajnej i teplomilné trávnaté porasty, prechádzajúce do lesostepí a listnatých lesov. V ostatných desiatročiach však toto územie veľmi nepriaznivo ovplyvňujú intenzívne negatívne antropické zásahy. Velkoplošné odvodňovanie, rozorávanie lúčnych porastov, regulácie vodných tokov, chemizácia poľnohospodárstva a znečistenie ovzdušia znamenajú výrazné ohrozenie biologicky vzácných, ekologicky významných biotopov. Preto už z bezprostrednej blízkosti Štúrova temer vymizli prirodzené vodné plochy, močiare a močaristé lúky. Dnes môžeme konštatovať zánik takého botanického skvostu, akým je zákonom chránená korunkovka strakatá (*Fritillaria meleagris*), ktorú v okolí Štúrova pravdepodobne naposledy pozorovali v polovici 80. rokov. Hojná tu bola aj bledula letná (*Leucojum aestivum*) a ďalšie močiarne druhy. Aj pôvodných lužných lesov výrazne ubudlo. Na ich miestach nachádzame zväšča len v nevzhľadných radách vysadené plantáže nepôvodných hybridných topoľov.

Chránená bledula letná (*Leucojum aestivum*) kedysi hojne rástla na mokrych lúčkach neďaleko Štúrova

Momentálne najohrozenejším biotopom v okolí Štúrova sú slaniská porastené halofytmi - rastlinami, ktoré sú svojou stavbou a fyziológiou prispôsobené slaným pôdam. Slanisko vyžaduje stabilizovanú hladinu podzemnej vody a každý zásah do jeho vodného režimu znamená preň akútne nebezpečenstvo. Platí to pre štátnu prírodnú rezerváciu Kamenínske slanisko, slanisko Čistiny i zvyšky slanísk pri Tvrdošovciach, volajúce po územnej ochrane, ako aj pre podobné biotopy v komárňanskom okrese. Kamenínsku rezerváciu vyhlásili ešte r. 1953, vtedy prednostne za účelom ochrany limonky Gmelinovej (*Limonium gmelinii*), ktorá tu má jediné miesto výskytu. Medzi ďalšími halofytmi a vlhkomilnými druhmi má osobitné postavenie hviezdovec bodkovaný (*Galatella punctata*) a dekoratívny kosatec pochybný (*Iris spuria*). Rozšírením rezervácie na dnešných 34 ha sa tieto druhy podarilo zachrániť. Neďaleko kamenínskej rezervácie sa nachádza spomínaný zvyšok slaniska Čistiny, tiež už chráneného. Aktívna ochrana však vyhlásením územia za chránené zďaleka nekončí. Ešte donedávna bývali zjari veľké plochy na oboch lokalitách zaplavované vodou a vysychali až v lete. Obe rezervácie sú v súčasnosti veľmi vážne ohrozené narušením vodného režimu. Regulačné úpravy rieky Hron začiatkom 80. rokov spôsobili zrýchlený prietok vody v jej koryte, čím sa zmenšil bočný priesak, ktorý bol zdrojom alkalického zasoľovania. Rezerváciám hrozí podstatná zmena hydropedologického režimu, a tým aj vegetačného krytu.

Vynára sa otázka, ako je vôbec možné, že kompetentné orgány odsúhlasili reguláciu Hrona aj v území oboch kamenínskych rezervácií? Veď ešte v 50. rokoch botanici zdôrazňovali, že akákoľvek úprava brehov Hrona v tomto priestore bude mať za následok zničenie unikátnych slanísk. Náprava by ešte bola možná, len musí prísť včas. Rovnako dôležité je aj rešpektovanie niektorých historicky podmienených foriem využívania slaniska. V minulosti tu bolo zvykom pásť dobytok, pričom extenzívna pastva udržiavala územie na priaznivom vývojovom stupni, inak vzácnym halofytom hrozí postupný zánik v hustom trávnom poraste, kde nadobudli prevahu konkurenčne schopnejšie, ale často menej významné rastlinné druhy. Ak máme predmet ochrany udržať a zachovať, nezaobídeme sa bez aktívnej ochrany antropicky podmienených stanovišť riadeným manažmentom.

Otázka vhodného manažmentu je veľmi naliehavá aj na nížinných pieskoch. Arenicolné druhy sú ohrozené v celom

stredoeurópskom vnútrozemí v súvislosti s genézou povodí veľkých riek (Dunaj, Tisa), ktoré v minulosti často menili svoje korytá na vlastných nánosoch. Dnes, po vybudovaní protipovodňových hrádzí, sú ich korytá ustálené. Vietor už neprenáša nánosy piesku, nevznikajú nové duny. Tu je koreň problému ochrany tohto biotopu: na vegetáciou fixovaných pieskoch prebieha prirodzená sukcesia a druhy iniciálnych vývojových štádií postupne zanikajú. Ak chceme pre budúcnosť uchovať napríklad populáciu kotvičníka zemného východného (*Tribullus terrestris* subsp. *orientalis*) v chránenom nálezisku Marcelovské piesky (okr. Komárno), nestačí len lokalitu oplotiť, ale treba v nej aj aktívne udržiavať priaznivé podmienky pre kotvičník. Za posledných asi 10 rokov ho sukcesia postupne vytlačí a netreba sa báť ani takého zásahu, ako je opatrné preoranie zarastajúcich piesčín.

Vážnym ochranným problémom Marcelovských pieskov je ich ohrozenie agátom, ktorý tu bol kedysi dávno vysadený, ale dnes sa vyskytuje a rozširuje spontánne. Časť náletových drevín v chránenej Čenkovskej stepi dobrovoľní ochrancovia prírody už odstránili. V tejto činnosti treba pokračovať aj v štátnej prírodnej rezervácii Čenkovská lesostep. Ak tu natrafíme na voľnú plochu zvlnenej pieskovej duny porastenú kavyľmi a obkolesenú mohutnými kmeňmi topolov bielych a borievkami obyčajnými dosahujúcimi tiež úctyhodné rozmery, nevychádzame z údivu nad neopakovateľnou prírodnou scenériou najjužnejšieho kúta Slovenska. Takýchto miest však v čenkovskom lese už nie je veľa, zväčša ich nahradili vysadené nepôvodné dreviny, napríklad už spomínaný agát, hybridné topole, ktoré nalietajú na bezlesé pieskové duny, kde sa ľahko rozširujú koreňovými výmladkami a postupným zatienovaním ohrozujú ďalšie vzácne psamofyty, citlivé aj na svetlo. V oboch čenkovských rezerváciách je najmä botanických rarít naozaj nemálo. Na Slovensku sa jedine tu vyskytuje modrá alkána farbiarska (*Alkana tinctoria*), banánovožltý kosatec skalný piesočný (*Iris humilis*, subsp. *arenaria*), úhľadná jesienska piesočná (*Colchicum arenarium*) a najväčšia vzácnosť, ktorú treba trpezlivo hľadať - nenápadný chvojník dvojklasý (*Ephedra distachya*) pripomínajúci nerozkonárenú prasličku, ktorý tu má severnú hranicu svojho rozšírenia. V čenkovskom lese a jeho blízkom okolí rastie dokonca aj unikátny kozinec bezbyľový (*Astragalus exscapus*). Na jeseň sa tu do svetločervených farieb odievajú listy zaručene pôvodného viniča lesného (*Vitis silvestris*) s drobnými modrými plodmi.

Severozápadne od Štúrova sa dvíha komplex Belianskych kopcov (Hronská pahorkatina - Chrbát), pokrytých vinicami a pásom listnatého lesa. Na plytkých pôdach sú ešte aj dnes unikátne stepné a lesostepné stráne. Vŕšok alebo Hegyfarok, ako miestni ľudia nazývajú toto územie, je našou najbohatšou lokalitou zákonom chránenej mandľe nízkej (*Prunus tenella*), statočne odolávajúcej občasným požiarom. Na Slovensku sa jedine tu a pri obci Salka vyskytuje známy „stepný bežec“ katrán tatarský (*Crambe tataria*), ktorý je vzácnym a prísne chráneným aj v susednom Maďarsku, v Rakúsku

Vstavač purpurový (*Orchis purpurea*) je ozdobou okolia Štúrova

Zákonom chránený kosatec dvojfarebný (*Iris variegata*)

Vzácná šternbergia jesienkovitá (*Sternbergia colchiciflora*) má pri Štúrove absolútny severný bod svojho rozšírenia

má dokonca len jednu známu lokalitu výskytu, pričom prevapujúco hojný je ešte aj v súčasnosti na južnej Morave. R. 1976 botanici objavili na Vršku u nás dovtedy neznámu šternbergiu jesienkovitú (*Sternbergia colchiciflora*) s peknými žltými kvetmi. Keďže tu je absolútny severný bod jej rozšírenia, nad zemou kvitne dost zriedkavo a citlivo reaguje na poveternostné podmienky. Až keď horúčavami leta vysušenú vegetáciu osviežia výdatné jesenné dažde, máme najväčšiu šancu nájsť šternbergiu. Nuž nedivme sa, že tu ostala tak dlho utajená. Je jedným z posledných kvitnúcich pozdravov jesene a jej drobné kalíšky, roztvorené tesne nad zemou, nájdeme často len náhodou. Nenápadné sú aj sivozelené úzke listy s plodmi, ktoré sa objavia nasledujúcu jar.

Mimoriadne cennú lesostep na lokalite Vršok ohrozuje blízka chatová a záhradkárska kolónia a s ňou súvisiace znečisťovanie odpadmi malých i väčších rozmerov. Závažnou negatívnou okolnosťou je aj vykrádanie prírodovedných rarít lokality, preto je tu najmä v jarných mesiacoch nevyhnutný sústavný dozor.

Kus čarovnej prírody južného Slovenska predstavujú známe Kováčovské kopce (Burda). Charakterizuje ich nespierne bohatstvo rastlinných a živočíšnych druhov, pričom viaceré z nich tu majú najsevernejšiu hranicu rozšírenia. Najpríťažlivejším úsekom Kováčovských kopcov je komplex strmých andezitových brál na pozdĺžnom južnom hrebeni

nazývanom Skaly. Keď vystúpime na lesnatú Burdu alebo na horný okraj zráznych skalných stien, otvorí sa pred nami scenérie širokého toku Dunaja, oživeného plávajúcimi loďami i niekoľkými malebnými ostrovčekmi lužného lesa. Na jeho pravom brehu sa už na maďarskom území dvíha komplex Pilišských hôr pokračujúcich až k Budapešti, zo svahov pri obci Kamenica nad Hronom dotvára panorámu impozantná kopula ostrihomskej katedrály.

Kováčovské kopce pokrýva z najväčšej časti listnatý les so stepnými enklávami. Strmé skalnaté svahy nikdy nepokrýval súvislý les, a práve tu nájdeme najkrajšiu lesostepnú a pôvodnú skalnú kvetenu. K prvým zvestovateľom jari patria žlté „slniečka“ hlaváčika jarného (*Adonis vernalis*) a skvostné trsy prísne chráneného kosatca nízkeho (*Iris pumila*). Kvitnúce ružovočervené kričky mandle nízkej (*Prunus tenella*) sú tiež symbolom prebúdajúcej sa prírody a v ich susedstve objavíme u nás veľmi málo rozšírený chránený zimozeleň bylinný (*Vinca herbacea*). Koncom apríla a v máji skaly ožijú vo vetre sa vlniacim kavylom, ktorý dodáva územiu svojský stepný ráz. V tomto období rozkvitá aj vika riedkokvetá (*Vicia sparsiflora*), krvavosfarbený hadinec červený (*Echium russicum*), o niečo neskôr mohutný hadinec taliansky (*Echium italicum*). Vyššie v lesnom poraste má svoj domov kamzičník podlhovastolistý (*Doronicum hungaricum*), jedna z najväčších rarít slovenskej flóry. Zvyčajne v júni prizdobí skaly a sutiny dekoratívny ružovočervený pupenec kantabrijský (*Convolvulus cantabricus*), ktorý sa na Slovensku vyskytuje iba na tejto lokalite. Nájdeme tu aj ibiš konopovitý (*Althaea cannabina*), valeriánku korunkatú (*Valeriana coronata*), plstovku vzpriamenú (*Bombacillaena erecta*) a mnoho ďalších rarít.

Chránené územie Kováčovských kopcov ohrozuje aj výstavba v blízkosti štátnej prírodnej rezervácie, ďalej sukcesné zmeny stanovišťa - postupné zarastanie bývalých pasienkov krovinami, ako aj druhotná výsadba drevín na cených plochách.

Na týchto lokalitách však nie sú ohrozené len rastlinné, ale aj živočíšne druhy. Nemožno nespomenúť nášho najmenšieho plaza, krátkonožku štíhlu (*Ablepharus kitaibelii*), dlhú len do 10 cm. Vzhľadom, zafarbením a pohybní pripomína mladého slepúcha. Kováčovské kopce a Slovenský kras tvoria najsevernejšiu hranicu jej výskytu. Dokáže sa naozaj obratne ukrývať, zazrieme ju zvyčajne len na niekoľko sekúnd ako sa mihne medzi listím. No aj napriek jej veľkej ostražitosti tu už viackrát zaznamenali protizákonný odchyt krátkonožiek. V minulosti bolo drastickým zásahom aj otváranie kameňolomov, a najmä aplikácie chemických postrekov, ktoré zdecimovali stav krátkonožiek (žiaľ, ešte aj v období, keď bolo toto územie vyhlásené za chránené).

Všetky spomínané unikátne lokality slovenského juhu sú veľmi ľahko zraniteľné, a preto vyžadujú mimoriadne intenzívnu ochranu a starostlivosť.

Ivan Ondrášek